

כי שם ה' אקרא

כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הַבו גֹּדֵל לְאַלְהֵינוּ: (דברים לב ג.)¹

מסכת ברכות דף כא עמוד א

אמר רב יהודה: מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה - שנאמר: "ואכלת ושבעת וברכת" (דברים ח י).² מנין לברכת התורה לפנייה מן התורה - שנאמר: "כי שם ה' אקרא ה'בו גודל לאלהינו" (דברים לב ג). אמר רבי יוחנן: למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפנייה מן ברכת התורה מקל וחומר; ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר: ומה מזון שאין טעון לפניו - טעון לאחריו, תורה שטעונה לפנייה - אינו דין שטעונה לאחריה! וברכת המזון לפנייה מן ברכת התורה מקל וחומר: ומה תורה שאין טעונה לאחריה - טעונה לפנייה, מזון שהוא טעון לאחריו - אינו דין שיהא טעון לפניו.³

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה טז

אין לי אלא אכילת מזון שטעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה מנין? ר' ישמעאל אומר קל וחומר: ומה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו, תורה שיש בה עולם הבא, דין הוא שתטעון ברכה לפנייה ולאחריה!⁴ ר' יהודה בן בתירה אומר: הרי הוא אומר "ואכלת ושבעת" מה זה מחוסר? טובה - זו תורה, דכתיב: "כי לקח טוב נתתי לכם וגו' (משל ד ב).⁵ ר' חנינא בן אחי ר' יהושע אומר: הרי הוא אומר "כי שם ה' אקרא ה'בו גודל לאלהינו", כי שם השם אקרא - זה המברך. ה'בו גודל לאלהינו - אלו העונים אחריו. ומה הן עונים אחריו? ברוך יי המבורך לעולם. וכשהוא קורא בשמו יהו עונין אחריו: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

מסכת ברכות דף לה עמוד א

ברכה מנא ליה? ואי נמי יליף גזרה שוה - אשכחן לאחריו, לפניו מנין! סברא הוא: אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה.⁶

¹ נקוט בדינו הכלל: "אין לך דבר כתוב בנביאים וכתובים, שלא רמזו משה בתורה" (במדבר רבה י ו). ואולי גם ההפך, אין לך דבר בתורה, שלא מצא ביטוי והמשכו בדברי הנביאים ובכתובים. במקרה זה, הפסוק המתבקש, כפי שנראה גם בחלק נכבד מהמדרשים שלהלן הוא מתהלים לד ד: "גִּדְלוּ לַה' אֹתִי וְנִרְמְמָה שְׁמוֹ יְהוָה".

² ראה דברינו [ואכלת ושבעת](#) וברכת בפרשת עקב.

³ קל וחומר דו-צדדי זה ניתן כמובן לסתירה לוגית פשוטה, כפי שאכן הגמרא עושה שם ונשאר ב"תיובתא", היינו קושיה שאין לה מענה. ראה לשון הירושלמי במסכת ברכות פרק ז הלכה א (וכן הוא במגילה ד א) שעושה היקש פשוט בלי קל וחומר: "כתוב בתורה ברכה לפנייה ואין כתוב בתורה ברכה לאחריה. מה כתיב בה לפנייה? כי שם ה' אקרא ה'בו גודל לאלהינו [שם לב ג] כתיב במזון ברכה לאחריו ואין כתיב לפניו מה כתיב לאחריו ואכלת ושבעת וברכת. ומניין ליתן את האמור בזה ואת האמור בזה בזה?" הירושלמי מוצא שם בסיס לשוני בפסוקים לגזירה שווה בלי צורך ללימוד בקל וחומר (אבל יש להעיר שהקל וחומר שבתלמוד הבבלי מובא בשם רבי יוחנן הארץ-ישראלי). כך או כך, נראה שלמרות שהשוואה הזו נדחית בלוגיקה של קל וחומר, היא כן מתקבלת בתלמוד הבבלי כמושכל פשוט. לומדים אהדי מברכות התורה לברכת המזון - ברכה לפנייה ואחריה - בחומר וברוח, בקמח ובתורה. מה שחשוב לעניינינו הוא שהפסוק מפרשתנו משמש אסמכתא לברכת התורה לפני קריאתה או לימודה וממנה לברכת המזון בקל וחומר מהרוח לחומר! אם ברוח - בלימוד תורה מברכים לפני העיסוק בה, קל וחומר שבענייני חומר וגשם, יש לברך לפני הנאת האכילה.

⁴ כאן, ברור למדרש שברכת המזון יש ברכה לפנייה ולאחריה, כנראה מלימוד מוקדם יותר ושאינו קשור ללימוד תורה וממנה לומדים על ברכות התורה לפנייה ולאחרים. מהחומר בקל וחומר לרוח. ראה ברייתא בגמרא ברכות מח ע"ב: "תנו רבנן: מנין לברכת המזון מן התורה? שנאמר: ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח י) - זו ברכת הזן, את ה' אלהיך - זו ברכת הזימון, על הארץ - זו ברכת הארץ, הטובה - זו בונה ירושלים, ... אשר נתן לך - זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו, לפניו מנין? אמרת קל וחומר, כשהוא שָׁבַע מברך - כשהוא רָעַב לא כל שכן?". קל וחומר פנימי בתוך דיני ברכת המזון. ראה גם תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו הלכה א: "ברכת הזימון מן התורה שנאמר: ואכלת ושבעת - וברכת זו ברכת הזימון. את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה. על הארץ זו ברכת הארץ. הטובה זו ירושלים ... אשר נתן לך ה' זו הטוב והמטיב. מניין שכשם שאתה מברך לאחריו כך מברך לפניו? תלמוד לומר: אשר נתן לך - משעה שנתן לך". וכבר הרחבנו לדון על [ברכת המזון](#) בדברינו בפרשת מסעי.

⁵ שכתוב "ואכלת ושבעת וברכת ... על הארץ הטובה וכו'". והוא שואל מה היא "הטובה"? ותשובתו: זו התורה. ומכאן בפשיטא שאם על המזון, על החומר יש ברכה לפניו ואחריו, קל וחומר (קל ורוח?) על התורה שהיא הדבר הרוחני, היא מטרת האכילה והשתייה.

⁶ גם בסוגיה שם יש דיון לגבי מקור ברכה ראשונה בברכות הנהנין, גם שם מוצעות דעות ודרשות שונות כולל הדעה שכבר ראינו: "בקל וחומר: כשהוא שבע מברך - כשהוא רעב לא כל שכן?". אבל בסופה של הסוגיה הלימוד הוא מסברא, מאותם לימודים יחסית נדירים בתלמוד, שהמקור הוא היגיון הלכתי-מוסרי פשוט: "אסור לאדם שיהנה מהעולם הזה בלא ברכה". ואם יותר לנו לומר סברא משלנו, נראה שבאופן דומה אפשר לומר גם על לימוד התורה: אסור לאדם ללמוד תורה בלא הודאה והכרה מה מקורה, מאיפה ניתנה ומה תוקפה. שאם לא כן, אין זה אלא לימוד אקדמאי גרידא, ללא מחויבות וזיקה אישית. ראה בבא מציעא פה ע"ב שהארץ אבדה "על שלא ברכו בתורה תחילה". ופירוש רש"י שם: "כשהיו עוסקים בתורה, לא היו מברכים לפנייה ... וכיון דלא מברכי - גליא דעתיהו שאינה מתנה חשובה להם". ראה עוד בעיונים שטיינזלץ שם שמביא בשם מהר"ל שחוסר ברכה פירושו שהתורה מנותקת

מסכת ברכות דף מה עמוד א

משנה. שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן ...

גמרא. מנא הני מילי? אמר רב אסי: דאמר קרא: "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו" (תהלים לד ד). רבי אבהו אמר מהכא: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" (דברים לב ג).⁷

מסכת יומא דף לו ע"ב, לז ע"א⁸

תנו רבנן: "וכפרי" - בכפרת דברים הכתוב מדבר⁹. ... ומנין שב"אנא"? נאמר כאן "כפרה" ונאמר להלן בחורב "כפרה"¹⁰. מה להלן ב"אנא",¹¹ אף כאן ב"אנא".¹² ומנין שבשם?¹³ נאמר כאן כַּפְרָה ונאמרה בעגלה ערופה כַּפְרָה, מה להלן בשם אף כאן בשם¹⁴. ...

והן עונין אחריו.¹⁵ תניא, רבי אומר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו" (דברים לב ג). אמר להם משה לישראל: בשעה שאני מזכיר שמו של הקדוש ברוך הוא, אתם הבו גודל.¹⁶
חנניה בן אחי רבי יהושע אומר: "זכר צדיק לברכה" (משלי י ז), אמר להם נביא לישראל: בשעה שאני מזכיר צדיק עולמים - אתם תנו ברכה.¹⁷

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שו

מנותן התורה והיא נעשית כלימוד חילוני של סתם". אבל חז"ל לא הציעו סברא זו, או לא הסתפקו בה, וייסדו את ברכת התורה על הפסוק שלנו: "מנין לברכת התורה לפני מן התורה - שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו (דברים לב ג)".

⁷ מעניין שרב אסי מעדיף את הפסוק מתהלים על פני זה שבתורה והגמרא אף מקדימה את דבריו לאלה של ר' אבהו. ראה במדרש הלכה ספרי בפרשתנו, סימן שו שהוא כשיטת ר' אבהו: "ומנין שאין מזמנים אלא בשלשה? שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. ומנין שעונים אמן אחר המברך? שנאמר: הבו גודל לאלהינו". הכל מהפסוק בפרשתנו. האם נשכח מדרש ההלכה עד שרב אסי צריך למצוא פסוק מתהלים ובר' אבהו ומזכיר את מדרש ההלכה? ועכ"פ, שים שהמספר שלושה לזימון נובע מפשט הפסוקים (הן זה שבתורה והן זה שמתהלים). הקורא, קורא לשניים אחרים, ומכאן שלושה לזימון.

⁸ קטע הגמרא שלהלן מתייחס למשנה במסכת יומא פרק ג משנה ח (בגמרא דף לה עמוד ב), מסדר העבודה ביום הכיפורים: "בא לו אצל פרו ... וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם! עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי ... והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

⁹ שיעיקר הכפרה הוא הווידי ("דברים") ולא מעשה השחיטה וההקרבה. והלימוד הוא דווקא מהשעיר לעזאזל שאינו נשחט, כדברי הגמרא שם בהמשך הסוגיה: "מה כפרה האמורה בשעיר - דברים, אף כפרה האמורה בפר - דברים". וגם בקרבנות שנשחטו בסדר העבודה, לקח זמן מרגע הווידי עד לשחיטה. אמנם מהמשך הסוגיה שם, בדף מ עמוד ב, משמע שזה עצמו מחלוקת תנאים שר' יהודה סבור "בכפרת דמים הכתוב מדבר" ורבי שמעון הוא בעל השיטה "בכפרת דברים הכתוב מדבר". ומצאנו בראשונים (בעל הלכות גדולות ומרדכי) שמשמשים בביטוי "הרצאת דברים" כנגד "הרצאת דמים".

¹⁰ במעשה העגל כשמושה אומר לעם: "אַתֶּם חֲטֵאתֶם חֲטֵאתֶם גְּדֹלָה וְעַתָּה אֶעֱלֶה אֵל ה' אֱלֹהֵי אֲכַפְרָה בְּעַד חַטֹּאתֵיכֶם" (שמות לב ל). כפרה ב"אולי", אבל לדרשה של הגמרא שמחפשת קשר לחטא העגל זה מספיק. ובאמת, אין כפרה מלאה על חטא העגל כפי שעולה מקריאת פרקים לב לג בספר שמות וכבר אמרו במדרש שמות רבה מג ב: "אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא ממעשה העגל" ולא בכדי אנחנו מזכירים את "סלחתי כדברך" של חטא המרגלים דווקא. ראה דבריני [סלחתי כדברך ואולם](#) בפרשת שלח לך.

¹¹ שמושה התפלל בחטא העגל: "אֲנִי חֲטָא חֲטָא הָעַם הַזֶּה חֲטָא גְּדֹלָה" (שמות לב לא).

¹² שהכהן הגדול אומר במקדש ביום הכיפורים בווידי: "אנא השם" או "אנא בשם", תלוי בסוג הקרבן ובנוסח המשנה מול התוספתא. ולהבדיל בין אנא השם בתחילה ואנא בשם בהמשך, לשיטת המשנה, ראה ירושלמי יומא פרק ג הלכה ז והסבר תורה תמימה הערות ויקרא פרק טז הערה צה ולא נאריך בנושא זה ששייך ליום הכיפורים אחר כותלנו. העיקר הוא הקריאה בשם ה' כפי שאומר הפסוק שלנו: "כי שם ה' אקרא" ואז אתם: "הבו גודל לאלהינו" שזה הנושא אליו אנו חותרים.

¹³ מניין שהכהן הגדול היה אומר את השם המפורש בווידי, הן של השעיר והן של הפר?

¹⁴ עניין ההשוואה עם עגלה ערופה צריך עיון ולא ירדנו עד סופו. עפ"י הצעתו של שלמה נאה, בעגלה ערופה יש נוסח ווידי ברור הכולל כפרה ואף פדיון, ככתוב בדברים כא ז-ח: "וְעֵנִי וְאֶמְרֵי יְדִינִי לֹא שִׁפְכָה שִׁפְכֵנו אֶת הַדָּם הַזֶּה וְעֵינֵינוּ לֹא רָאוּ: כִּפֹּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתָ ה'", ומשום שנוסח זה בלשון הקודש נאמר (סוטה פרק ט משנה א), פשיטא לחז"ל ש"אשר פדית ה'", הוא השם המפורש (י"ד ה"א וא"ו ה"א או השם שנזכר בגמרא קידושין דף ע"א?). לעומת זאת, בכל סדר עבודת יום הכיפורים בויקרא פרק טז, אין נוסח של ווידי רק כתוב: "והתודה עליו" ואין אנו יודעים מה אמר. באים חכמים ומנסחים את נוסח הווידי של כהן גדול במילים: "אנא השם". את "אנא" לקחו מתפילת משה בהר חורב אחרי מעשה העגל ואילו את הזכרת השם לקחו מעגלה ערופה, כאשר השורש "כַּפְר" משמש קשר. ומכאן הנוסח: "אנא בשם" או "אנא השם". בכך גם הדגישו חז"ל את כפרת הדברים מול כפרת הדמים והעמידו את הווידי (שחסר כאמור בסדר העבודה שבפרשת אחרי מות) במרכז. אך כל זה תשלום מאוחר ליום הכיפורים ואנו רוצים לחזור לפסוק שלנו בפרשת האזינו.

¹⁵ כאן חוזרת הגמרא למשנה (יומא פרק ג משנה ח) שהיא הבסיס לכל הדיון שלנו: "בא לו אצל פרו ... וסומך שתי ידיו עליו ומתודה. וכך היה אומר: אנא השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי. אנא השם כפר נא לעונות ולפשעים ולחטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' [ט] והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". העם היה עונה אחרי הזכרת השם המפורש.

¹⁶ לנקודה זו חתרנו וסליחה אם נסחפנו והארכנו בקטע הקודם, כנראה בהשפעת יום הכיפורים אחר כותלנו. למשמע השם המפורש אפשר היה לחשוב שהעם יישאר בדומיה, כפסוק: "לִךְ דְּמִיָּה תְהַלֵּךְ אֱלֹהִים וְכוּ'" (תהלים סה ב). ולא היא: מי ששומע את השם המפורש, גם שם איננו בימינו, עונה ומגיב ולא נשאר באלם. "כי שם ה' אקרא" אומר משה. אתם אל תישארו דוממים, אלא "הבו גודל לאלהינו". כאן זה במילים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", שהוא מטבע שטבעו חכמים, ובמקומות אחרים, לשון אחרת.

¹⁷ זה אולי נושא אחר, אבל מצביע שגם את הפסוק: "זכר צדיק לברכה", צריך לקרוא באופן שכשמישהו מזכיר אדם צדיק, השומע (הקהל) צריך לומר: "לברכה", כמו שאומרים "לחיים" או "ברשות שמים" וכו'. ולא ראינו מי שנוהג כך.

"כי שם ה' אקרא", מצינו שלא הזכיר משה שמו של הקדוש ברוך הוא אלא לאחר עשרים ואחד דבר.¹⁸ ממי למד? ממלאכי השרת, שאין מלאכי השרת מזכירים את השם, אלא לאחר שלש קדושות, שנאמר: "וקרא זה אל זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות" (ישעיה ו ג) - אמר משה: דיי שאהיה בפחות משבעה כמלאכי השרת.¹⁹ והרי דברים קל וחומר ומה משה שהוא חכם חכמים וגדול שבגדולים ואבי הנביאים לא הזכיר שמו של מקום אלא לאחר עשרים ואחד דבר המזכיר שמו של מקום בחנם על אחת כמה וכמה.

"כי שם ה' אקרא", רבי יוסי אומר: מנין לעומדים בבית הכנסת ואומרים ברכו את ה' המבורך שעונים אחרים ברוך ה' המבורך לעולם ועד, שנאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו". אמר לו רבי נהוראי: השמים!²⁰ דרך ארץ היא גוללירי מתגרים במלחמה וגבורים נוצחים.²¹

ומנין שאין מזמנים אלא בשלושה? שנאמר: "כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוהינו". ומנין שעונים אמן אחר המברך, שנאמר: "הבו גודל לאלוהינו". ומנין שאומרים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"? שנאמר: "כי שם ה' אקרא". ומנין לאומרים יהא שמו הגדול מבורך, שעונים אחריהם: לעולם ולעולמי עולמים? שנאמר: "הבו גודל לאלוהינו".

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: הזכרנו לעיל (הערה 6) את הלימוד מסברא בציון שזו מידת לימוד נדירה יחסית. מסתבר שלא כך פני הדברים, בפרט לא בתלמוד הבבלי שם מופיעה מתודה למדנית זו כמה עשרות פעמים אם לא יותר. אבל בירושלמי כמעט בכלל לא. אם ממצא זה נכון, יש כאן הבדלי גישה מהותיים בלימוד התורה ונשמח לשמוע לקח מפי שואבי המים, בפרט מ"הירושלמים" שבהם.

¹⁸ אחרי עשרים ואחת מילים מתחילת השירה. ומדרש תנאים לדברים לב ג גם מונה את מספר האותיות: "כי שם ה' אקרא, מלמד שלא רצה משה להזכיר שמו שלהקב"ה אלא לאחר עשרים ואחד דבר שהן שמונים וחמש אותיות".

¹⁹ שלוש כפול שבע הם עשרים ואחד. ראה פירוש פינקלשטיין לספרי שמביא בשם ספר חסידים שבגלל מדרש זה, לפי מנהג אשכנז, יש בקדושה של שחרית מ"נקדש את שמך בעולם" עד שם ה' בקדוש, קדוש, קדוש, עשרים ואחת אותיות. ובקדושה של מוסף מ"נעריצך ונקדישך" עד שם ה' בקדוש, קדוש, קדוש, גם כ"א מילים ופ"ה אותיות. השארנו לשואבי המים לבדוק זאת.

²⁰ לשון שבועה. ראה משנה סוף מסכת נדרים: "שמים ביני לבינך", אבות דרבי נתן נוסח א פרק לח: "אמר לו: השמים אם עשיתי כך". מסכת תענית יח ע"א: "אמרו: אי שמים! לא אחים אנחנו, לא בני אב אחד אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו?" ובקהלת רבה א ג: "אמר לו: הן השמים הזכרתי וכו'", שהוא כמו: אני מעיד עלי שמים וארץ, וזה בדיוק מה שמשה עושה בפרשת האזינו. ראה מדרש ספרי סימן שו בו אנו עומדים: "משה העיד בהם בישראל שני עדים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר: העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דברים ל יט)".

²¹ ראה מאמר זה גם בגמרא ברכות נג ע"ב, בדיון מי יותר חשוב המברך או העונה אמן: "רבי יוסי אומר: גדול העונה אמן יותר מן המברך! אמר ליה רבי נהוראי: השמים! כן הוא; תדע, שהרי גוללירין יורדין ומתגרין [במלחמה] וגבורים יורדין ומנצחין". הגלדיאטורים היו עושים את תחילת המלחמה (וסופגים את המכות הקשות) ואח"כ היו באים החיילים "הגיבורים" וקוטפים את פירות הניצחון. כך, מי שעונה אמן, זוכה ליותר מאשר המברך.